

Op zoek naar het menselijk verhaal achter de held

René Spork ■

In gesprek met Annejet van der Zijl

Eerst de mens achter 'schaduwkoningin' Annie M.G. Schmidt, toen *Sonny Boy* en nu de historische waarheid achter de mythe Bernhard. Annejet van der Zijl kiest haar onderwerpen goed. De twee eerstgenoemde boeken waren zeer succesvol en zijn verfilmd, en *Bernhard. Een verborgen geschiedenis* is genomineerd voor de Libris Geschiedenisprijs. Op dit boek is zij overigens gepromoveerd als historica aan de Universiteit van Amsterdam. Gelukkig was het verzoek om een interview al gedaan voor de nominatie, want daarna werd de uitgever overstelpt met verzoeken. Annejet (Leeuwarden 1962) is weer eens 'hot'. Haar publicatie *Bernhard* past goed in dit *geheime* themanummer.

"Verborgen", dat klinkt goed. Kennelijk wordt er in uw boek iets onthuld en dat is nooit zonder gevaar. U vergelijkt zichzelf met zo'n ouderwetse archeoloog die blijft zoeken naar dat mythische koningsgraf en u benoemt zelf de valkuilen: de door prins Bernhard uitgezette dwaalsporen. U doet aan ontmythologisering. Voelde u zich daarbij tegengewerkt en zo ja door wie?

"Ik voelde me niet actief tegengewerkt, maar er heerst rond het koningshuis nu eenmaal een grote en overigens zeer begrijpelijke krampachtigheid, die het leven er voor een onafhankelijk onderzoeker niet makkelijker op maakt. Zelf had ik inderdaad het gevoel dat mijn hoofdpersoon postuum degene was die het meest tegenwerkte – niet voor niets heeft hij zich decennialang in allerlei bochten gewrongen om juist die geschiedenis die ik vertel, te verbergen."

De achterflaptekst maakt gewag van "een astmatisch, gepest jongetje met louter onvoldoendes voor sport, dat zich wist te transformeren tot het summum van mannelijkheid: een geallieerde oorlogsheld met een heel volk aan zijn voeten". Dan denk je toch weer even aan de latere 'schavuit' Bernhard, maar daar blijft in uw boek weinig van over. U schetst en verklaart Bernhard tegen de achtergrond van het Duitse Keizerrijk en de positie daarin van de kleine adel. Wat overblijft is het beeld van een door zijn moeder

Prins Bernhard in 1937. Portret van hofphotograaf Franz Ziegler (coll. Koninklijke Verzamelingen).

gestuurde opportunist, wereldwijd en niet oncharmant. Kostte het u moeite om los te komen van het imago van de zelfbenoemde 'held' prins Bernhard?

"Even voor de duidelijkheid: dat oordeel is van jou – ik zou Bernhard geen opportunist willen noemen, eerder iemand die veel meer dan hij deed voorkomen, de speelbal is geweest van allerlei omstandigheden om hem heen. En nee, zelf vond ik het niet zo moeilijk om het beeld van de held opzij te zetten en te gaan zoeken naar het menselijk verhaal erachter. Wat ik wel heel lastig heb gevonden, was het opboksen tegen de extreem sterke beeldvorming rond mijn hoofdpersoon, zowel die in negatieve als in positieve zin. De buitenwereld sprak mij voortdurend op de bestaande clichébeelden aan en ik werd daar wel eens wanhopig van: het leek wel of er geen ruimte mocht of kon zijn voor een ander verhaal. Bij journalisten had ik soms zelfs het gevoel dat ze bijna boos waren, alsof ik een favoriet speeltje van ze afpakte. Eigenlijk vond ik alleen in mijn promotiecommissie en in Duitsland mensen die, net als ik, vooral nieuwsgierig waren wie Bernhard nu eigenlijk echt was en hoe het allemaal zo gekomen is. En nu bij mijn lezers – gelukkig."

Tot de personen die u bedankt hoort Flip Maarschalkerweerd, directeur van het Koninklijk Huisarchief. Bij de geraadpleegde archieven die u noemt komt het Huisarchief echter niet voor. Hoe zit dat?

"Flip Maarschalkerweerd kon me geen toegang tot het Huisarchief verlenen, maar in algemene zin heeft hij me hele goede adviezen gegeven. Daar ben ik hem dankbaar voor. En hij was bij mijn promotie, dat vond ik aardig van hem."

Naar aanleiding van het beschikbaar komen van persoonlijke archivalia van prinses Juliana en prins Bernhard heeft Hare Majesteit de Koningin – als bestuurder van de Stichting Archief van het Huis van Oranje-Nassau – medewerking toegezegd aan een onderzoek van prof. mr. Cees Fasseur, onder meer naar de Greet Hofmans-affaire. Wat vindt u van de kritiek dat Fasseur zo eenzijdig wordt bevoordeeld ten opzichte van andere onderzoekers?

Historica Annejet van der Zijl.

"Het lijkt mij dat de koningin het volste recht heeft om zelf uit te maken wie ze in haar familiearchief toelaat. Ter vergelijking: voor de biografie van Annie M.G. Schmidt kreeg ik van haar zoon als enige de beschikking over haar privé-archief, waar anderen dat niet kregen. En in Duitsland was ik de eerste die vrijelijk gebruik mocht maken van het familiearchief van de Lippe's. Toegang tot persoonlijke documenten is geen recht, maar een gunst. Overigens was ik heel blij dat Fasseur dat onderzoek heeft gedaan, omdat ik met mijn boek en conclusies kon voortbouwen op zijn werk."

Prof. Fasseur zat in uw promotiecommissie. Was dat lastig of juist bijzonder prettig voor u?

"Bijzonder prettig. Hij heeft mijn onderzoek vanaf het begin met belangstelling en enthousiasme gevolgd. Het was zijn idee dat ik erop zou promoveren en hij was ook de eerste die me erop attendeerde dat die Duitse geschiedenis de mooiste openingen bood voor werkelijk nieuwe inzichten. In ons persoonlijk oordeel over het gedrag van 'onze' hoofdpersonen waren we het weliswaar niet altijd eens, maar dat heeft een hartelijke verstandhouding geen moment in de weg gestaan."

Heeft u al dan niet rechtstreeks reacties van de koninklijke familie gehad op uw publicatie?

"Een rechtstreekse reactie zal ik nooit krijgen, en wat niet rechtstreeks is kan ik niet doorvertellen. Maar ik heb geen reden om te veronderstellen dat de familie bijzonder ongelukkig is met mijn boek."

Het grote publiek heeft dankzij een televisieserie toch vooral weer kennis gemaakt met Bernhard, schavuit van Oranje? Frustreert dat u?

"Nee hoor, het een heeft niets met het ander te maken. Ik vond het een gemakkelijke en goed gemaakte serie, al klopt er historisch natuurlijk weinig van. Maar ik denk dat weinig kijkers de serie als zodanig serieus genomen hebben."

U heeft echt veel bronnen geraadpleegd. Wat vindt u inmiddels van de kwaliteit van dienstverlening van archiefinstellingen en archivariissen?

"Over het algemeen: niets dan lof. En niet alleen op grond van mijn ervaringen met dit laatste boek. Ik zou mijn werk niet kunnen doen zonder al die geduldige en hulpvaardige archivariissen die mij keer op keer weer willen helpen."

Hoe is het volgens u gesteld met de toegankelijkheid en openbaarheid van archieven?

"Mijn ervaringen zijn goed, maar misschien heb ik tot dusver geluk gehad. In zijn algemeen kan ik daar natuurlijk moeilijk een uitspraak over doen."

In uw verantwoording houdt u een voorzichtig pleidooi voor oral history, mits aangevuld met 'circumstantial evidence'. Vindt u dat archiefinstellingen meer moeten doen aan het vastleggen van persoonlijke herinneringen in beeld en/of geluid?

"Ik heb de indruk dat het vastleggen van persoonlijke herinneringen op dit moment al een trend is – ik hoor zo vaak dat archieven en bibliotheken daar mee bezig zijn. En ik ben daar inderdaad een warm voorstandster van: het is toch doodzonde om wel allerlei gegevens te bewaren, maar al die mooie menselijke verhalen zomaar verloren te laten gaan."

>>

>> *Tot uw eigen verrassing komt u tot de conclusie dat 'secundaire literatuur' van grote betekenis is geweest wat betreft het controleren van Bernhards uitspraken op waarheidsgehalte. Zegt dat iets over de belezenheid van Bernhard?*

"Nee, maar dat bedoelde ik ook niet. Wat ik bedoelde is dat vergelijken van Bernhards verhalen met die van zijn tijdgenoten of meer algemeen historische boeken, opvallend vaak tot waardevolle inzichten leidde. Zo hoefde je werkelijk niet diep te graven om erachter te komen dat het verhaal over het befaamde 'nazi-examen' dat Bernhard gedwongen zou hebben om lid te worden van de SA, onzin was. Er bleek namelijk een uitstekend proefschrift over de opgang van het nazisme aan de Berlijnse universiteit te zijn, waaruit onomstotelijk blijkt dat zo'n examen in zijn tijd helemaal niet bestond."

Tot slot. Heeft u bij uw onderzoek iets gehad aan digitaal toegankelijke informatie?

"Ja, zij het niet zozeer die over Bernhard zelf. Als je hem googelt kom je namelijk vooral terecht in een netwerk van sites vol samenzweringstheorieën, waar je als serieus onderzoeker dus werkelijk niets aan hebt. Waar ik wel veel aan heb gehad was het feit dat veel kranten uit die tijd al gedigitaliseerd bleken en dat je tegenwoordig via internet zo makkelijk contacten kunt leggen met buitenlandse onderzoekers en archieven. Op dit moment ben ik bezig met een heel ander verhaal dat zich hoofdzakelijk in Amerika en ander buitenland afspeelt, en ik vind het werkelijk fantastisch wat ik daarvoor al allemaal hier van achter mijn bureau kan vinden. En complimenten: je hebt mijn boek goed gelezen. Dit lijkt vanzelfsprekend, maar dat is het lang niet altijd." ■

René Spork ■ redacteur *Archievenblad*.

Maken archivariissen geschiedenis?

Waardering en selectie onder de loep

Charles Jeurgens ■

De manier waarop we archieven waarderen en selecteren bepaalt in hoge mate hoe de archiefcollectie eruit komt te zien. In het afgelopen semester heeft een aantal studenten in het kader van een onderzoekscollege van het masterprogramma Archivistiek aan de Universiteit Leiden zich verdiept in de vraag in hoeverre archivariissen met het beschikbare selectie-instrumentarium ook de bedoelde documenten selecteren.¹

Alle theorievorming ten spijt gaat het bij waardering en selectie van archieven uiteindelijk om de documenten die geselecteerd en overgebracht worden naar een archiefbewaarplaats. Enkel de documenten kunnen immers in de

behoeften van de recht- en bewijszoekende burger en van de historische onderzoeker voorzien. De bruikbaarheid van iedere selectiemethodiek staat of valt dan ook met de betrouwbaarheid en doeltreffendheid waarmee

documenten ten behoeve van selectie kunnen worden geïdentificeerd. Dit lijkt misschien een geweldige open deur, maar is veel minder het geval dan we misschien denken of zouden willen. Sinds de introductie van de functionele